

суттєві та елементарно-показові зв'язки та перегуки дуже різних за онтологічними та аксіологічними характеристиками епохи-реципієнта та універсальними категоріями загальнолюдського досвіду. Автор акцентується на практичній гуманізації євангельських максим, осучаснює їх філософсько-естетичними концепціями, що виявляють складну систему асоціативно-символічних планів. У такий спосіб йде становлення діалектичного зв'язку між минулим, теперішнім та майбутнім.

Список використаних джерел:

1. Голдинг У. Шпиль : роман / У. Голдинг ; пер. с англ. В. Хинкинса. — СПб. : Азбука-классика, 2006. — 272 с.
2. Кеба А.В. Андрей Платонов и мировая литература XX века: Типологические связи / А.В. Кеба – Каменец-Подольский : Абетка-НОВА, 2001. — 320 с.
3. Левидова И. Беседы Уильяма Голдинга / И. Левидова // Иностранная литература. — 1973. — №10. — С. 204-219.
4. Нямцу А.Е. Миф. Легенда. Литература (теоретические аспекты функционирования) : монография / А.Е. Нямцу. — Черновцы : Рута, 2007. — 520 с.
5. Павличко Соломія Зарубіжна література: Дослідж. та критич. статті / передм. Д. Наливайка. — К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. — 559 с.
6. Dicken-Fuller N.C. William Golding's Use of Symbolism / N.C. Dicken-Fuller. — Lewes (Sussex) : the Book Guild, 1990. — 82 p.
7. Gindin J. William Golding's Later Fiction / J. Gindin // The British & Irish Novel since 1960 / ed. J. Acheson. — London : Macmillan, 1991.
8. Pemberton C. William Golding / C. Pemberton. — L. : Longman, Green & Co, 1969. — 30 p.

The article deals with the analysis of father Jocelyn's inner conflict in the novel «Spire» by William Golding. The author presents his interpretation of the myth «the lost paradise».

Key words: fable, «lost paradise», mythopoeist, axiological, ontological.

Отримано: 23.02.2015 р.

УДК 821.161.2–1/7.08:001(477)(092)

Ю. О. Маркітанов

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ПОЕТИЧНЕ МОВЛЕННЯ В КОНЦЕПЦІЇ ІВАНА ОГІЄНКА ТА В ІНТЕРПРЕТАЦІЯХ СУЧАСНИХ ДОСЛІДНИКІВ

У статті аналізуються погляди мовознавців різних наукових шкіл на природу та сутність поетичного мовлення, його подібність та відмінність від прозового. Акцентується увага на тому, що серед перших українських дослідників цього питання був І.І. Огієнко.

Ключові слова: функціональні стилі мови, художнє мовлення, поетичне мовлення, текст.

Відомо, що мовознавча наука упродовж ХХ століття пережила й продовжує переживати бурхливий розвиток. Одна наукова парадигма змінює іншу, але не заперечуючи, не відкидаючи попередню, а вбираючи в себе найцінніше, що було досягнуто, розвиваючи це найцінніше й доповнюючи новими знаннями. Так, у II половині ХХ ст. зростає питома вага досліджень функціонального напрямку: функціональна семантика, граматики, фразеологія, стилістика тощо.

На думку Н.М. Разінкіної, «теорія функціональної стратифікації літературної мови, пов'язана з її поділом на функціональні стилі (серед яких провідна роль належить художній і науковій прозі), є основою для вивчення багатьох фундаментальних проблем лінгвістичної стилістики...» [Разінкіна Н.М., с.3]. Розглядаючи історію досліджень функціональних стилів, авторка виділяє і характеризує три періоди їх розвитку: 50-60-ті, 60-70-ті та 70-80-ті роки [17, с.12-25].

Відомо, що класифікація функціональних стилів мови у різних лінгвістичних джерелах не уніфікована [див.: 7, с.26] через аморфність поняття «стиль» [див.: 24, с.42-70] та відсутність чіткого розмежування функціональних стилів мови і функціонально-мовленневих стилів (подекуди змішування цих понять або ж розгляд їх як синонімічних). Проте звичним стало виділяти п'ять основних: науковий, офіційно-діловий, публіцистичний, розмовний і стиль художньої літератури, пріоритет серед яких, на думку більшості вчених, належить останньому.

Традиційно художнє мовлення визначається як мовна єдність, характерними рисами якої є висока емоційність і експресивність, що досягаються вживанням найбільш дійових образних виражально-зображальних засобів.

Проте художнє мовлення – стиль неоднорідний: у ньому об'єднані проза і поезія. Кожна зі складових має свою специфіку і своїх дослідників. Тому не дивно, що особливості поетичного мовлення є предметом досліджень як літературознавців, так і мовознавців, починаючи з Аристотеля.

Мета статті – показати еволюцію поглядів науковців на проблему розмежування понять поетичне і прозове мовлення і роль Івана Огієнка у розробці цього питання.

У вітчизняному мовознавстві вперше питання розмежування мови прози і поезії торкнувся О.О. Потебня: «...найбільш загальні категорії науки, факт і закон, нагадують категорії мистецтва, зокрема поезії: образ і значення, але в багатьох відношеннях відмінні від цих останніх» [16, с.121]. Щоправда, під поетичною мовою дослідник розуміє мову художньої літератури загалом: і мову власне поезії, і мову прози, а під прозаїчною – мову науки [11, с.602].

Більш конкретним у питанні поділу стилю художньої літератури на два підстили був Володимир Домбровський у праці «Українська стилістика і ритміка» (1923 р.). Він стверджував: «...якщо для першого [прозаїка – Ю.М.] слово – це в першій і головній мірі – знак поняття, загального уявлення, що промовляє до розуму читача, то для другого [поета – Ю.М.] воно є знаряддям передавання тих образів, переживань і настроїв, якими була повна його душа в момент творення, має завдання розбудити уяву читача, змусити її репродукувати образи з такою ж силою й наочністю, як пережив їх сам автор. Відповідно до цього стиль одного й другого відрізняється ступенем образності, наочності й емоційності...» [5, с.28]. Попри численні наукові доробки, присвячені аналізу особливостей стилю художнього мовлення, досі немає чіткої межі, на основі якої можна було б беззаперечно розділити цей функціональний стиль мовлення на два рівноправних: поетичний та художньої прози. Подекуди крім власне віршованих творів, науковці під поетичним розуміють будь-який твір художньої літератури.

Мова художньої літератури, яка функціонує лише в «сукупності текстів» [22, с.212], – явище досить складне, багатовимірне і таке, що неоднозначно трактується науковцями.

Більшість учених, визнаючи наявність двох полюсів мови художньої літератури (поетичну мову і мову прозову), дотримується точки зору про їх діалектичну нерозривність. Р. Будагов зазначає: «Я глибоко переконаний у тому, що поняття «поетичної мови» – це лише частина поняття «мови художньої літератури». Мова

поезії, зберігаючи свої особливості, водночас глибоко і різнобічно пов'язана з мовою художньої літератури загалом, з мовою художньої прози. ... Поетична мова, позбавлена широкого фону мови художньої літератури, так чи так перетворюється в арену чисто словесного трюкацтва, у гру «чистих форм»... [3, с.24].

Без сумніву, поетична мова – частина мови художньої літератури так само, як наукова мова (стиль) – частина літературної мови. І саме у такому ракурсі вона розглядається в монографіях харківських дослідників А.Ф. Тарасова [21]. та І.І. Степанченка [19]. Але безсумнівно, що поетична і прозова мови – якісно різні структури.

Як окремий функціональний тип поетичне мовлення виділяли В. Жирмунський, О. Пешковський, Б. Томашевський та ін., кожен із яких висував свої аргументи на підтвердження різниці між поетичним і прозовим мовленням.

Серед українських мовознавців поряд з Володимиром Домбровським біля витоків виділення поетичного мовлення в окремий функціональний стиль був, гадаємо, й учений-енциклопедист, знавець і поборник рідного слова професор Іван Огієнко. Хоча він спеціально й не досліджував цього питання, однак стиль художньої прози та поетичний стиль розмежовував. Доказом може слугувати приклад вживаних у праці «Наука про рідномовні обов'язки», яка побачила світ на сторінках часопису «Рідна мова» за 1936 рік, термінів письменник і поет як несинонімічних (розділ VIII) [13, с.20-22]. З позиції І. Огієнка, слово письменник більш широке за значенням, воно об'єднує два поняття: прозаїк і поет. Художнє ж мовлення містить у собі прозові й поетичні твори, об'єднані спільними рисами. Серед найголовніших автор виділяє багатство словника: «щоб слова були небуденні, соковиті, промовисті, яскраві» [13, с.21]. Важливими ознаками художнього стилю мовлення, на думку вченого, є багатство синонімії та «небуденність» епітетів.

Розуміючи, що фразеологізми мають властивість синтезувати у собі явища, факти, події з життя народу, що робить їх незамінним мовним матеріалом, І. Огієнко у підручнику «Рідне слово. Початкова граматика української літературної мови. Частина друга: Морфологія й складня» стверджує, що добрий письменник завжди дбає про чистоту й багатство своєї фразеології, бо наша мова має дуже багато таких виразів, яких уживає тільки той, хто знає мову природно, а не з самих книжок. І разом з тим, застерігає письменників від зловживання «говірковою мовою», архаїзмів і «ялових чужих слів та кальок» [14]. Ці мовні елементи можуть бути вживані, на думку вченого, тільки з певною метою.

Щодо поетичного мовлення, то серед його перших ознак І. Огієнко називає поетичність, розуміючи під цим терміном часте вживання метафор, персоніфікацій, порівнянь тощо [13, с.21]. Ще одна риса поезії, яку виділяє вчений, так звана «поетична воля», тобто «воля поетові вжити якоїсь однієї форми з тих, що літературна мова допускає їх декілька» [13, с.21].

Проблеми, які ставляться в дослідженнях стилістів, що є представниками різних наукових шкіл та напрямків, стосуються як загальнотеоретичних питань, так і суто практичних, як всеохоплювальних, так і окремих.

Зокрема, Б.В. Томашевський, представник російської формальної школи, в основу аналізу антиномії *вірш – проза* ставив структурний елемент. Він наголошував: «Різницю між віршем і прозою можна звести до двох пунктів: 1) віршоване мовлення членується на зставні між собою одиниці (вірші), а проза – суцільне мовлення; 2) вірш має внутрішню міру (метр), а проза її не має» [23, с.10].

Прихильники структурної лінгвопоетики основну увагу зосереджували на існуванні двох типів семіотичної практики, стверджуючи, що поезія – це мистецтво віддзеркалення, а проза – мистецтво вираження [17, с.67].

Л. Бельська вважає, що основними ознаками, які необхідно завважувати при розмежуванні поезії та прози, є лаконізм і експресивність слова, ритм і віршова інтонація, звукопис і рима, оскільки, на її думку, без них не може бути поетичного мовлення [2, с.86].

На умовності поділу художнього мовлення на поетичний та прозовий тип текстів наголошує Л. Якимчук: «...традиційне протиставлення поезії і прози як підсистем художньої словесності є вкрай умовним. Диференційні ознаки між текстом художньої прози і власне поетичним нестійкі» [25, с.71]. Хоча перед цим констатує наявність «відносно стійкої ознаки», яка розмежовує ці підсистеми: «звуковий символізм, який фіксується в писемному тексті графічно на рівні зовнішньої форми» [25, с.70].

Гадаємо, безпідставно недооцінюють дослідники серед диференційних ознак поетичного і прозового мовлення специфічну інформативність поетичного тексту. Адже більшість поетів і науковців сходяться на думці, що навіть у малому за обсягом поетичному творі може міститися інформація, яку неспроможні виразити томи прози [див.: 20, с.22-24]. На цьому наголошує й Т. Космеда: «Поетичний текст – утворення, що слугує для вербального моделювання культури: він не відображає, а створює свою реальність, особливий світ. Ознаки поетичного тексту полягають у тому, що його простір максимально стилістичний, а зміст безмежно широкий, у ньому міститься все про зміст людського буття, але передається це закодовано за допомогою елементів образної мови» [9, с.188].

Поетичний текст, як і будь-який інший, є носієм певної інформації. Інформативність, закладена у поетичному тексті, за своєю природою подібна до інформативності, характерної іншим комунікативним актам, хоча й не тотожна їм. Власне, комунікативна функція, на важливості якої категорично наполягав Р. Будагов, полемізуючи з В. Григорьевим з приводу визначення сутності лінгвістичної поезики [3, с.19], не домінує у поетичному мовленні. Визначальною функцією поезії є естетична, хоча говорити про відсутність комунікативної функції або її елементів не доводиться.

Поетичний текст складається не тільки з певних специфічних мовних засобів, відмінних в інформативному плані від мовних засобів, які використовуються в інших типах мовлення, зокрема й у художній прозі, а й структурно будується по-особливому. У цьому ракурсі доречно твердження М. Гаспарова, що «вірш є мовленням, в якому, крім загальномовного членування на речення, частини речень, групи речень тощо, є ще й інше членування – на сумірні відрізки, кожний з яких також називається «віршем». Межі цих відрізків загальнообов'язково задані для всіх читачів (слухачів) позамовними засобами: в писемній поезії – звичайною графікою (розбивкою на рядки), в усній – звичайним наспівом чи близькою до наспіву однаковою інтонацією» [4, с.6]. З ним солідарний Ю.А. Клейнер [див.: 8, с.22]. Та й «...сама природа прозового і віршового ритму принципово інша, не кажучи вже про його роль, функціональне призначення» [20, с.8].

До речі, вертикальність розташування смислових складників призводить до своєрідного сприйняття інформації адресатом, швидше навіть не інформації, а імпульсів естетичного впливу на читача (слухача). Отже, мовний матеріал, його роль як джерела й інструмента всіх компонентів поетичної структури без перебільшення можна вважати визначальним для передачі естетичних імпульсів.

Поетичне мовлення максимально використовує й потенційні можливості слова як засобу естетичного. І не тільки естетичного. Адже у ньому, «як у телеграфі, інформація має передаватись найкоротшим шляхом» [12, с.43].

Навіть більше, поетичне слово – це згусток енергії, який не обминає увага дослідників, і як результат: «Принципово новий погляд на систему поетичного тексту й ідіолекту письменника пропонує лінгвістична синергетика – дослідницька парадигма, що формується як прикладна галузь застосування ідей синергетики, теорії складних нелінійних систем» [18, с.9]. На такій позиції стоїть і відомий дослідник фразеології М.Ф. Алефіренко [див.: 1]. До речі, Світлана Короненко, перша лауреатка літературної премії ім. Володимира Свідзинського, заявила, що «поезія – це завжди містика», а поетичний текст від прозового відрізняється лише наявністю містичної енергетики, тобто «є енергетика – є поезія» [15, с.14].

Її вторить російський мовознавець О. Жданова: «Поезія як мистецтво слова з найдавніших часів розглядалась як щось магічне, сакральне. Відомо, що слово в поезії виділяється надзвичайною багатомірністю. Саме поетичний текст дає можливість виявитися всім компонентам значення слова. Різні відтінки смислу взаємодіють, посилюючи й закріплюючи один одного, створюючи нове – синтетичне – значення, що й веде до сакралізації тексту» [6, с.130].

Зазначимо, що жоден з інших видів мистецтва, які базуються на слові, не може сперечатися в цьому з поетичним текстом. Тому й так актуально в розумінні інформації, що міститься у поетичному тексті, відчуття, можна сказати, сприйняття тих конотацій, які є лише у цьому творі і лише зараз.

«Поезію можна пов'язати, – вважає Л. Якимчук, – з парадигматичною віссю мови і розглядати як головний спосіб розвитку механізмів метафоричного опису світу. Причому повною мірою гомеоморфну модель актуалізує «поетична заумність», в якій естетична функція цілковито домінує над комунікативною» [25, с.69]. Власне, в поетичному мовленні «...будь-який художньо-зображальний засіб, будь-який стилістичний прийом відзначається поліфункціональністю» [20, с. 30] і, водночас, «...всі його елементи – суть елементи смислові, є позначеннями певного змісту» [10, с.38]. Цим поетичне мовлення відрізняється від інших типів мовлення і від художньої прози також.

Отже, Іван Огієнко був одним із перших науковців-україністів, котрий заклав підвалини у розумінні поетичного мовлення, відмінного від прозового, й накреслив шляхи подальшого дослідження цієї важливої проблеми, яка залишається актуальною й для нинішніх дослідників.

Список використаних джерел:

1. Алефіренко Н.Ф. Поэтическая энергия слова. Синергетика языка, сознания и культуры / Н.Ф. Алефіренко. – М. : Academia, 2002. – 394 с.
2. Бельская Л. «Алгебра гармонии», или анализ поэзии и поэзия анализа / Л. Бельская // Литературная учеба. – 1987. – №2. – С.85-88.
3. Будагов Р.А. Что же такое лингвистическая поэтика? / Р.А. Будагов // Филологические науки. – 1980. – №3. – С. 18-26.
4. Гаспаров М.Л. Очерк истории русского стиха: Метрика, ритмика, рифма, строфика / М.Л. Гаспаров. – М. : Наука, 1984. – 319 с.
5. Домбровский В. Українська стилістика і ритміка. Українська поезика / В. Домбровский. – Дрогобич : Відродження, 2008. – 448 с.
6. Жданова Е. Суггестивный потенциал поэтического текста / Е. Жданова // Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство) : у 4 ч. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2009. – Вип. 81 (2). – С. 130-133.
7. Єрмоленко С.Я. Стилістика сучасної літературної мови в контексті слов'янських стилістик / С.Я. Єрмоленко // Мовознавство. – 1998. – №2-3. – С. 25-36.
8. Клейнер Ю.А. Поэтический язык как язык [Электронный ресурс] / Ю.А. Клейнер // Материалы XXVIII межвузовской научно-методической конференции препода-

- вателей и аспирантов. Секция общего языкознания. – СПб., 1999. – Вып. 16. – Ч. 1. – С. 22-25. – Режим доступа: <http://www.genlingnw.ru/person/Kleiner.htm>.
9. Космеда Т. Зауваги щодо функціонування дискурсивних слів у поетичному художньому тексті (на матеріалі поезії М. Стельмаха) / Т. Космеда // Магістр гри слова. Філологічні дослідження, присвячені 60-річчю професора Флорія Бацевича / укл. О. Ясінська, Л. Сваричевська. – Луцьк : Твердиня, 2009. – С. 187-196.
 10. Лотман Ю.М. Анализ поэтического текста / Ю.М. Лотман. – Л. : Просвещение, 1972. – 270 с.
 11. Маркітантов Ю.О. Поетичне мовлення в структурі функціональних стилів / Ю.О. Маркітантов // Вісник Харківського національного університету. – Харків, 2000. – №491. – С. 602-605.
 12. Нікула М. Мова в поезії Нью-Йоркської групи / М. Нікула // Слово і час. – 1995. – №2. – С. 42-48.
 13. Огієнко І.І. Наука про рідномовні обов'язки / І.І. Огієнко. – Львів : Українська Академія друкарства; вид-во «Фенікс» при сприянні фонду «Відродження», 1995. – 46 с.
 14. Огієнко І.І. Рідне слово. Початкова граматики української літературної мови. Частина друга: Морфологія й складня / І.І. Огієнко. – Жовква, 1937. – 268 с.
 15. Поезія – це завжди містика: Інтерв'ю з Світланою Короненко, першою лауреаткою літературної премії ім. Володимира Свідзинського // Українське слово. – 2000. – 9-15 листопада. – Ч. 45. – С. 15.
 16. Потебня О.О. Естетика і поетика слова: Збірник / О.О. Потебня ; пер. з рос. ; упоряд., вступ. ст., приміт. І.В. Іваньо, А.І. Колодної. – К. : Мистецтво, 1985. – 302 с.
 17. Разинкина Н.М. Функциональная стилистика / Н.М. Разинкина. – М. : Высш. шк., 1989. – 182 с.
 18. Семенець О.О. Синергетика поетичного слова / О.О. Семанець. – Кіровоград : Імекс ЛТД, 2004. – 338 с.
 19. Степанченко І.І. Поэтический язык Сергея Есенина (анализ лексики) / И.И. Степанченко. – Харьков : ХГПИ, 1991. – 189 с.
 20. Стехин Ю. Стихотворная речь / Ю. Стехин. – Днепропетровск, 1986. – 48 с.
 21. Тарасов А.Ф. Поэтическая речь. (Типологический аспект) / А.Ф. Тарасов. – Харьков : Вища шк., изд-во при Харьк. ун-те, 1976. – 140 с.
 22. Ткаченко А.О. Мистецтво слова (Вступ до літературознавства) : підручник для гуманітаріїв / А.О. Ткаченко. – К. : Правда Ярославичів, 1997. – 448 с.
 23. Томашевский Б.В. Стих и язык / Б.В. Томашевский. – М. ; Л. : Гос. изд-во худ. лит., 1959. – 471 с.
 24. Шмелев Д.Н. Русский язык в его функциональных разновидностях / Д.Н. Шмелев. – М. : Наука, 1977. – 167 с.
 25. Якимчук Л. Поезія і проза: від лінгвістики до семіотики / Л. Якимчук // Слово і час. – 1995. – №4. – С. 67-71.

In the article the opinions of different scientific schools about nature and essence of poetical language, its similarity and difference with the prosaic one. The emphasis is made to the fact that I. Ohiyenko was among first Ukrainian researchers of this question.

Key words: functional styles of the language, artistic language, poetical language, text

Отримано: 04.10.2015 р.